

Asr Suresi Bağlamında Tasavvufi Temel Öğretiler

Sufi Basic Teachings in The Context of Surah Asr

ÖZET

Tasavvuf ilmi Kura'n-i Kerim ve sünnete dayanmaktadır. Mutasavvıflar, âyet ve hadislerin ışığında insanları manevî olarak eğitmenin yollarını aramışlardır. Özellikle ashop arasında selam vermek gibi biri diğerine okumada asla ayrılmadıkları Asr suresi, mutasavvıfların ilimlerinin öğretilerine işaret eden unsurlar barındırmaktadır. Örneğin sabır, mutasavvıfların bütün hal ve makamlarının kazandırılmasında sabır olmadan gerçekleşmelerine imkan bulunmamaktadır. Başta Allah'ın kasele hasar ve zarardan istisna edilenler, iman sahipleridir. Yarattışın gayesi olan iman kalbin hayatıdır. Allah'a ibadetin evveli onun ma'rifetidir, ma'rifetin de aslı tevhitir. İnsanın çevresini sarmalayan afaki olanlarla kendi yaratılışının remzi olan enfüsi deliller ma'rifet ve tevhidin esaslarıdır. Bu esalar üzerine haytını bina edenler her türlü zarar ve afetlerden beri olurlar. Hakkın vahdetini, bütün varlıktaki tecellileriyle aşması ve sayılamayacak sıfatlarının kâinat sayfalarındaki bariz şuhudunun akislerini idrak ederek kendilerini zarar ve büyük bir hüsrandan kurtaranlar, iman ve salih amellerle İnsan-i Kamil mertebesine yükselerek başkalarının da ıslah ve kemaliyeti için Hakk'ı ve sabrı tavsiye ederler. Böylece Surenin şamil geldiği vakit, iman, salih amel ve sabır, mutasavvıfların seyrü sülûkle taliplere kazandırmaya çalıştığı esaların başında gelir. Bu bağlamda İbnu'l vakit mutasavvıflardan, nefsin istekleri ile ibadetin meşakkatine sabrederek ihsan makamına yükselenler, Hakk'a davet etmeyi birer görev telakki ederler. Bu çalışmada işari tefsirlerden hareket ederek söz konusu sure hakkında tasavvufun öğretileri ortaya çıkarılmak istenmiştir. Öğretiler, surede geçtiği sırayla incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Asr Suresi, Sabır, Amel, İman.

ABSTRACT

The science of Sufism is based on the Qur'an and the Sunnah. Sufis have sought ways to educate people spiritually in the light of verses and hadiths. In particular, Surah Asr, which they never separated from one another in reading, such as greetings among the companions, contains elements that point to the teachings of the Sufis' sciences. For example, patience is impossible without patience in the acquisition of all the states and stations of the Sufis. At the beginning, those who are exempted from damage and harm by Allah's oath are the believers. Faith, which is the purpose of creation, is the life of the heart. The first step in worshipping Allah is knowledge of Him, and the essence of knowledge is tawheed. The aforementioned external evidences that surround the human being and the internal evidences that are the symbols of his creation are the principles of knowledge and tawheed. Those who build their lives on these principles will be free from all kinds of harm and disasters. Those who save themselves from harm and great disappointment by realising the revelation of the unity of the Truth with its manifestations in the whole existence and the manifestations of its uncountable attributes in the pages of the universe, rise to the level of Human Kamil with faith and righteous deeds and recommend the Truth and patience for the improvement and perfection of others. Thus, faith, righteous deeds, and patience are among the principles that the Sufis try to make the aspirants acquire through the journey. In this context, among the Sufis of Ibn al Zaman, those who rise to the level of ihsan by being patient with the desires of the soul and the hardship of worship, consider it a duty to invite to the Truth. In this study, it is aimed to reveal the teachings of Sufism about the surah in question by moving from the commentaries. The teachings are analysed in the order in which they are mentioned in the surah.

Keywords: Sufism, Surah Asr, Patience, Amel, Faith.

GİRİŞ

Hidayet kaynağı Kur'ân-i Kerim, topraktan yaratılan a'la illiyin namzeti insana, Hakk'a vuslat menzillerinin zorluklarını salih amel ve sabırla aşmayı öğreten İlâhi davettir. Kura'n-ı Kerim'deki tavsiyelerin özeti olan Asr suresi, iman, salih amel, birbirine hakkı ve sabrı tavsiye etmenin gerçek kurtuluşun reçetesi olduğunu son derece veciz ve belîğ üç ayetle beyan eden Mekkî bir suredir. Surede geçen dört esasın hedefi insana kemaliyet kapılarını açarak onun ferdi ve ictimai huzuru temin etmektir. İman, salih amel, birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye etme ilkeleri tasavvufun insana kazandırmaya çalıştığı değerlerin başında gelmektedir. Dünya ve ukbayı imara yönelik tavsiyelerin özeti ola Asr suresi, önemine binaen birçok tefsir, konulu tefsir çalışmalarında ele alınmıştır. Bu çalışmamızda suredeki temel kavramların tasavvufi mülâhazalarını işari tefsirler ışığında, irfâni görüşlerle birlikte araştırılmasıdır.

Vaktin Önemi

Asra yeminle başlayan surenin ilk mesajı vaktin önemine dairdir. Müfesirler, Kur'an-i Kerim'de Hak Teala'nin yeminlerini bu şekilde değerlendirirler. Zira insanın en mühim sermayesi ömrüdür.² Nitekim Yüce Mevlâ, günün ilk kısmı olan fecre (tan yeri ağarması), duhaya (kuşluk vakti) ve günün sonu olan asra (ikindi) yemin etmiştir. Peygamber Efendimizde zamanın önemine dikkat çeker. "İki nimet vardır ki insanların çoğu (onları değerlendirme

Abdülrakip Arslan¹

How to Cite This Article
Arslan, A. (2024). "Asr Suresi Bağlamında Tasavvufi Temel Öğretiler", International Academic Social Resources Journal, (e-ISSN: 2636-7637), Vol:9, Issue:2; pp:115-120. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.11103339>

Arrival: 17 January 2024
Published: 30 April 2024

Academic Social Resources Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Arapça Mütercim Tercümanlık, Siirt, Türkiye

² Nizâmeddin en-Nisâbüri, *Garâibu'l-Kur'an ve Reğâibu'l-Furkân*, thk. Zekeriyâ 'Umeyrât, 1416, 6/559.

hususunda) aldanmıştır: Sağlık ve boş zaman.”³ hadisi onun zamanın önemine değindiği hadislerden sadece bir tanesidir. Hz.Ali, ömrün kibrit-i ahmardan daha değerli olduğunu ifade eder.⁴⁵

Vaktin değerlendirilmesi ve boşa harcanmaması konusuna mutasavvıflar da büyük önem verir. Sûfinin seyr u sülûkte, mânevî gelişimini istenen seviyede sürdürmesi onun vakitle iyi bir ilişki kurmasına bağlıdır.⁶ Kuşeyrî'nin er-Risâle'de tasavvufî ıstılahları ele alırken ilk olarak vakt kavramını işlemesi zamanın mutasavvıfların yanındaki değerini gösterir. O, sûfinin İbnü'l-vakt olduğunu söyler. Bu deyişle sûfinin her vakit işlenmesi en hayırlı olan şeyle hiç zaman kaybetmeden meşgul olması kast edilir. Dervişin derdi ve düşüncesi geçmiş veya gelecek zamanı değildir. Onun tek derdi içinde bulunduğu haldir. Çünkü geçmiş zamanla meşgul olmak ikinci bir vaktin de elden çıkmasından başka bir işe yaramayacaktır.⁷ Bu takdirde sûfi, vaktinde hangi vazifesinin bulunduğu bakar ve başka bir şey ile ilgilenmez.

İbnü'l-vakt kavramının ikinci anlamı ise sâlikin karşılaştığı haller karşısındaki durumudur. Bilindiği üzere tasavvufta hal sûfinin iradesi olmaksızın kalbine gelen neşe, hüznün, rahatlık ve sıkıntı gibi şeylerdir. İbnü'l-vakt olan sûfi, olumlu ve olumsuz hangi hal üzerinde olursa olsun vaktin gereğini yerine getirmeli ve vazifesini ihmal etmemelidir.⁸

Sûfiler, “vakit kılıçtır” diyerek vakti ve kılıç arasında benzerlik kurar. Kılıca yumuşaklık gösteren selamete erer kılıçla zıtlaşan ise zarar görür. Aynen bunun gibi vaktini değerlendiren kurtulur vaktini değerlendirmeyen ise tepetaklak olur ve ziyana uğrayanlardan olur. Kuşeyrî, bu manada şöyle bir şiir aktarır: “Vakit kılıç gibidir. Eğer kılıca yavaş ve yumuşak davranırsan o da sana yavaş ve yumuşak dokunur. Eğer sert dokunursan kılıcı iki yüzü de sana sert dokunur ve keser.”⁹

İlk dönem sûfilerin vakit ile tasavvufu özdeşleştirdiği görülmektedir. Mesela Cüneyd-i Bağdâdî, “tasavvuf vakitleri muhâfaza etmektir” der. Kelâbâzî'ye göre Bağdâdî bu ifadesiyle kulun haddini bilmesi, Rabbine muvâfakat etmesi ve vaktinden başka şeylerle uğraşmayarak hâline râzı olmasını kast eder. Yine ilk devir sûfilerinden Amr bin Osman (ö. 297/910), tasavvufu “vakti en önemli olana ayırmaktır” şeklinde tarif eder.¹⁰

Sûfiler vakte önem verdikleri gibi asr süresinde ikindi vaktine yemin edilmesi üzerinde de durur. Necmeddîn-i Dâye (ö. 654/1256) ikindi vaktinin fazileti hakkında şu hadisi aktarır: “Cenâb-ı Allah bir günlük ecir almak için Musa'nın ümmetine bütün günü ibadetle geçirmeyi farz kıldı. Onlar yorulup ecri ve ameli bıraktılar. İsa'nın ümmetine ise öğle ile ikindi arasını tayin etti, onlar da ameli ve ecri bıraktılar. Sonra günün geriye kalan kısmını yani ikindiden akşama kadar olan süreyi ibadetle geçirip bütün günün ecrini almayı ümmetime verdi. İbadet yaparak kabul ettiler. Böylece az amelle çok ecir aldılar.”¹¹

İman

Varlığın yokluk zulmetinden vücut sahnesine çıkarılmasının gayesi olan iman, fitri olarak her insanın özünde mevcuttur. “Hani Rabbin (ezelde) Âdemoğullarının sulplerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahit tutarak, “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” demişti. Onlar da, “Evet, şahit olduk (ki Rabbinizsin)” demişlerdi. Böyle yapmamız kıyamet günü, “Biz bundan habersizdik” dememeniz içindir”¹² Asr suresinde zarar ve hüsrandan istisna edilenlerin başında iman edenler gelmektedir. “Andolsun zamana ki, insan gerçekten ziyan içindedir. Ancak iman edip de sâlih ameller işleyenler hariç”¹³ İlahî davetin özünü teşkil eden enfüsi ve afaki deliller üzerinde tefekkür eden akl-ı selim sahiplerinin çıkaracakları çok dersler vardır. “Rabbinizden size gerçekleri gösteren deliller geldi. Artık kim gözünü açar hakkı idrak ederse kendi yararına, kim de (hakkın karşısında) körlük ederse kendi zararınadır. Ben başınızda bekçi değilim.”¹⁴ ayeti bunun açık beyanıdır.

Kur'ân-i Kerim, içlerindeki imanı gizlemeye çalışan inanmayanların dahi sıkıntı, korku gibi benzer psikolojik hallerde imanlarını dışarıya yansıtmaktan kendilerini alamayacaklarını çok net olarak bildirmektedir. “Onları, (denizde) bir dalga gölgelikler gibi kapladığında, dini Allah'a has kılarak O'na yalvarırlar. Allah, onları kurtarıp karaya çıkarınca, onlardan bir kısmı orta yolu tutar. Bizim ayetlerimizi ise ancak son derece kaypak, son derece nankör olanlar inkâr eder.”¹⁵ Kur'ân'ın defalarca dile getirdiği bu hakikata göre, kâinatı kim yarattı? sorusuna müşrik

³ Ebü Abdillâh İsmail b. İbrahim Buhârî, *el-Câmi'u's-sâhih*. (Dimaşk: Dâru İbn Kesir, 1993), “Rikâk” 1(No.6049).

⁴ Ebü Tâlib Muhammed b. Ali b. Atıyye el-Mekki, Kutu'l-Kulub, Mektebü'd-Dârü't-Türas, Kahire 1001,(tahk. Mahmud İbrahim Muhammed) C.1. s. 311.

⁵ Ebü Tâlib Mekki, *Kitâbu'l-kulüb*, thk. Muhammed İbrahim Muhammed (Kahirre: Mektebü'd-Dârü't-Türas, ts.), 1/311.

⁶ Tekin Yürektürk, *Tasavvufta Vakt Kavramı* (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 13.

⁷ Abdülkerim Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016), 148.

⁸ Ekrem Demireli, *İbnü'l-Arabî Metafizigi* (İstanbul: Sûfi Kitap, 2016), 257.

⁹ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 148.

¹⁰ Ebü Nasr Abdullah b. Ali b. Muhammed es-Serrâc et-Tûsî Serrâc, *el-Lüma'*, thk. Abdülhalim Mahmud - Abdülbaki Sürur (Mısır: Darü'l-Kütübi-Hadisiyye, 1960), 44.

¹¹ Ebü Bekr Necmüddîn-i Dâye Abdullah b. Muhammed b. Şâhâver el-Esedî er-Râzî Necmeddîn-i Dâye, *Bahrü'l-hakâ'ik ve'l-me'âni fi tefsiri's-seb'i'l-messâni*, ts., 2/212.

¹² el-A'râf 7/172.

¹³ el-Asr 103/3.

¹⁴ el-En'âm 6/104.

¹⁵ Lokman 31/32.

ve kâfirler dahi “Allah” cevabın vermekte asla tereddüt etmeyeceklerdir. “Anadol’sun, eğer onlara, ‘Gökleri ve yeri kim yarattı?’ diye sorsan, mutlaka ‘Allah’ derler. De ki: ‘Hamd, Allah’a mahsustur.’ Fakat onların çoğu bilmezler.”¹⁶

Mutasavvıflar, itikadın kalbi amellerin başında geldiğine dikkat çekerler. Cüneyd-i Bağdadi (ö. 297/909) “iman tasdik ve yakin, gayba tam inanmaktır.”¹⁷ demiştir. İmam Kuşeyri (ö. 465/1072) ise imanın kalbin hayatı olduğunu söyleyerek konuya dikkat çekmiştir.¹⁸ Zahiren İslam’a uyan her ne kadar Müslüman sayılsa da sadece dış görünüş, ihlas için kıstas olamaz. “Henüz iman kalplerinize girmedi”¹⁹ ayeti imanın mahalli kalp olduğunun delilidir. Ayrıca Rabbimiz münafıkların vasıflarını açıklarken “Kalplerinde hastalık vardır, Allah hastalıklarını artırmıştır.”²⁰ buyurmaktadır.

Mü’min yakin dercesine yükselmeye çalışmalıdır. Tasavvufi makamlardan olan yakinle, kul ancak şekten kurtulur, salikin fıkhi arttığı sürece yakini artar. Yakinin artması neticesinde, gayba şüphe şek etmeden iman eder.²¹ Kurbiyet ve muhabbet makamına kavuşan mü’minin üstünlüğü aşikardır. Rabiâtü’l-Adveyye’ye (ö.185/801) imanın hakikatı nedir? diye sorduklarında şöyle cevap vermiştir: “Sahibinden korktuğu veya sırf kendisine bir fayda yarar sağlandığında çalışan kötü cariye gibi, Cehennem korkusu cennet aşkı için ibadet yapmadım. Ancak Rabbime sevgi ve ona olan iştiağım için kulluk yaptım.”²²

Gazali’ye (ö. 505/1111) göre iman müşterek üç veçhe şamil gelir. Birincisi taklidi olup keşfe ve inşirah-ı sadra dayanmayan kalben tasdiktir. İkincisi tasdik ve amelın ikisine de şamil gelen havassın imanıdır. Üçüncüsü, basiret nuru, inşirah-ı sadre ve keşfe dayanan yakini tasdik olan havss-ı havssın imanıdır.²³ İmanın derecelendirilmesi, mutasavvıfların çoğunluğu tasvip etmektedir. İmam Kuşeyri de her ne kadar Gazali gibi üçlü taksimi yapsa da esasta farklılıklar mevcuttur. Şöyle ki birinci kısım, akli görüş ve nazara dayanır, ikincisi Allah’tan bağışlanan nura dayanır. Üçüncüsü keşfe dayanan nur ala nur olanıdır.²⁴

Mutasavvıflar Cibril hadisini, iman, İslam ve ihsan ıstılahlarının şeriat, tarikat, hakikat yakınlıklarının açıklamak için delil olarak alırlar. İhsan makamına ermeden evvel Marifetullahın semeresi olan imanı elde etmenin mümkün olamayacağını bilirler. İlgili hadiste belirtilen ihsanın kalbin tasfiyesi, basiret ve keşfin artmasının şartı olduğunu kanidirler.

Salih Amel

Allah (cc)’nin Kur’ân-i Kerim’de defalarca imanla beraber sitayişle zikrettiği salih amel; beden, mal yahut mal ve beden ya da sadece kalp ile Allah rızası, hoşnutluğu, yakınlığını ve muhabbetini kazanmak için yapılan amellerdir. Başka bir ifadeyle Kur’â’i Kerim, Sünnet-i Seniyye ile Şer’i Şerife uygun hal ve davranışların tamamı, kısaca Şan-ı Yüce Allah’ın buyruklarına itaat etmektir. “İşte onlar, iyiliklere koşuşurlar ve iyilik için yarışır.”²⁵ “Salih amel işleyen ve “Kuşkusuz ben Müslümanlardanım” diyenden daha güzel sözlü kimdir?”²⁶ salih ameli tavsiye eden ayetlerden sadece bir kaçıdır.

Tasavvufun en bariz vasfı, amelî olanı nazarî olana yeğlemektir. Tasavvufun ilk yaygınlaşması başta olmak üzere bütün dönemlerinde öncelik amele verilmiştir.²⁷ Mutasavvıflar, amelleri zâhirî ve bâtinî olmak üzere ikiye ayırırlar. Zâhirî ameller; insanın bedeniyle ya da malıyla yaptığı namaz, zekât, hac, oruç cihad gibi ibadetlerdir. Bâtinî ameller ise, tasdik, imân, yakîn, sıdk, ihlâs, mârifet, tevekkül, sevgi, rızâ, zikir, şükür, inâbe, takvâ, murâkabe, düşünme, i’tibar, havf ve recâ (korku ve ümid) sabır, kanâat, teslimiyet, tefviz-i umûr, kurb, şevk, vecd, vecel, hüzn, nedm, hayâ, hacel/utanma, ta’zim, iclâl, ve heybet gibi kalbin amelleri, mânevi hal ve makamlardır. Bâtin ibadetlerin belirli zamanı yoktur. Sâlik, her an kasdının, muradının ne olduğunu, gönlünün neyi arzuladığını bilmek zorundadır.²⁸ Bundan dolayı sûfilere bütün hayatı ibadet rengi ve neşvesine boyadıkları söylenebilir. Onlar her fiil ve durumdan ibadet sevabı kazanmayı gaye edinmişlerdir. İbadetin sınırını geniş tutan sûfilere göre Allah’ın sevdiği her söz ve davranış ibadettir.²⁹

Rabbimizin asra yemin ederek zarar ve her türlü hüsrandan istisna ettiği salih amel, samimiyet ve ihlasla yapılırsa sahibine fayda verir. Ebû Talip Mekkî, “Onların karınlarındaki fişki ile kan arasından (süzülen) içenlere halis ve içimi kolay süt içiriyoruz.”³⁰ ayetinde buyrulduğu gibi içilebilen sütün kan ve fişkidan arınmış olması lazım geldiği

¹⁶ Lokman 31/25.

¹⁷ Ahmed Ferid Mezidi, *el-İmâmü’l-Cüneyd Seyyidü’l-taifeteyen* (Beyrût: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2006), 260.

¹⁸ Abdülkerim Kuşeyri, *Tefsirü Kuşeyri* (Beyrût: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2007), 3/223.

¹⁹ El-Hucurât 49/14.

²⁰ El-Bakara 2/10.

²¹ Serrâc, *el-Lüma’*, 71.

²² Ebû Hâmîd Gazzâlî, *İhyâ’ü ’ulûmî’d-dîn* (Beyrût: Dârü’l-Marifet, 1431), 2/213.

²³ Gazzâlî, *İhyâ’ü ’ulûmî’d-dîn*, 2/213.

²⁴ Kuşeyri, *Tefsirü Kuşeyri*, 2/368.

²⁵ el-Mu’minûn 23/61.

²⁶ Fussilet 41/33.

²⁷ Demirli, *İbnü’l-Arabî Metafiziği*, 255.

²⁸ Ebû Nasr Tüsi, *el-Lüma’ İslam Tasavvufu*, çev. Hasan Kamil Yılmaz (İstanbul: Altınoluk, 1996), 19-23.

²⁹ İdris Türk, *Tasavvuf Düşüncesinde İbadetlerin İç Anlamı* (İzmir: Dokuz Eylül, Doktora Tezi, 2009), 30.

³⁰ en-Nahl 16/63.

gibi Allah katında makbul amellerin de her türlü şek ve şüpheden uzak olması gerektiğini belirtir. Mekki, Hz. Lokman'ın oğluna “ziraat su ve toprakla ıslah olduğu gibi iman da ancak amel ve ilimle ıslah olur” şeklinde nasihatte bulunduğunu ifade eder.³¹

Mutasavvıfların vaktin salih amel işlenerek değerlendirilmesini tembihlemiştir. Cüneyd-i Bağdadi “vakit azizdir, kaybedilince ele geçmesi imkânsızdır. Yani aldığın nefesle verdiğin nefes arasını Allah'ın zikrinden başka şeylerle geçirirsen sonsuza kadar onun telafisi yoktur.” demiştir.³²

Salih amel işleyenler dünya karşılığında ahireti alarak kâr ederler, saadete erenler veya asla zarar etmeyecek bir ticaretin erbabıdır. Fani değersiz satarak karşılığında baki ve enfes olanı tercih ederler. Bundan daha kârlı bir satış var mı? Bunlarla kemale kavuşurlar.³³

Ebu Hazimi el-Medeni şöyle derdi: “Sırf cezadan korktuğu için çalışan kötü köle gibi ikab korkusuyla Allah'a ibadet etmekten haya ederim, Ancak ona olan muhabbetimden dolayı ibadet ederim.”³⁴

Hakkı Tavsiye Etmek

Vasiyyet İslam'ı tebliğ ve davetin temel esaslarından biridir. Her inanan suya atılan taşın oluşturduğu halkaların giderek büyümesi gibi vasiyyeti önce kendi nefesine sonra yakınından uzağına doğru bütün insanlığı teşmil edecek şekilde yapılmalıdır. Efendimiz (sav)'in çağdaşı yöneticilere gönderdiği mektuplarla Hulefâ-yi Râşidîn, Ashab ve Tabiinin uygulamaları bunun açık kanıtıdır. Rivayet edilir ki Hz. Ömer bir arkadaşını merak edince yanındakiler “onu hiç sormayın o şeytanın kardeşi oldu” dediler. Hz. Ömer, “Susun öyle demeyin!” deyince, yine hazurdakiler, “O büyük günahlara dalan bir sarhoş oldu” dediler. Hz. Ömer derhal ona şöyle yazdı. “Bu Kitap mutlak galip, hakkıyla bilen, günahı bağışlayan, tevbe kabul eden, azabı çetin, lütuf sahibi Allah tarafından indirilmiştir. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur, dönüş ancak O'nadır.”³⁵ Ayetinden sonra nasihatla bulundu, adam mektubu okuyunca “Allah doğru söyledi, Hz. Ömer nasihat etti.” ve ardından hemen tövbe etti.³⁶ Dünya hayatındaki arkadaşlıkların iyilik ya da kötülükleri sadece bugünle sınırlı kalmaz kimi arkadaşlıkların etkileri ebedi hayatı etkilemektedir. Efendimiz (sav) buna işaret ederken, “İyi arkadaşla kötü arkadaş misk taşıyan kimse ile körük üfüren kimse gibidir. Misk taşıyan ya sana onu ikram eder yahut sen ondan (miski) satın alırsın ya da ondan güzel bir koku duyarsın. Körük üfüren kimse ise ya elbiseni yakar ya da ondan kötü bir koku duyarsın!”³⁷ Cüneyd, Ebubekir el-Kisâi'ye yazdığı mektup şu cümlelerle bitmektedir. “Cenab-ı Allah âlim ve hükemâyı rahmetinden bir merhametle kullarına arz etti. Sana zor gelse de başkalarına merhametli olmayı, kendi halinden çıkarak onların ahvalına yönel, kavrama kapasitesine göre onlarla gönülden konuş, bu senin için de onlar için de en güzel olandır.”³⁸ İmam Kuşeyri risalesinde vasiyyeti özel olarak “Babül-Vasiyyeti lil-Müridin” başlığı altında ele alır.³⁹

Allah (cc)'in yeminle Hakkı ve Sabrı tavsiye edenleri zarara uğrayanlardan istisna etti, bu yakın makamının ilk derecesidir. Birbirlerine hak ve sabrı tavsiye etmeyenlerin acıklı hallerini “O gün Allah'a karşı gelmekten sakınanlar dışında, dostlar birbirine düşman olurlar.”⁴⁰ “Kâfirler cehennemde:Rabbimiz! Cinlerden ve insanlardan bizi saptıranları bize göster de aşağılanmışlardan olsunlar diye onları ayaklarımızın altına alalım! diyecekler.”⁴¹ Ayetleri vasiyet ve nasihat yapmayan isyana teşvik edenlerin durumunu beyan etmektedir.

Hakkın vahdetini, bütün varlıktaki tecellileriyle esması ve sayılamayacak sıfatlarının kainat sayfalarındaki bariz şuhudununun akislerini idrak etmeyen açık bir zarar ve büyük bir hüsrandır. Bu nedenle Rabbimiz Asr suresinde irfanı, iman, salih amel ve itaatla taçlandırmayanların kaybedeceklerini tembih etti. HakTeâlâ kalem ederek ahlakıyla ahlaklandırmak istediği insanı, kendi suretinde yaratırken onu yokluktan varlık alemine çıkardığını vahdete erişmesi için de sonsuz in'am ve ikramıyla sırat-ı mistakime ilettiğini belirtti.⁴² Hakkın iradesine teslim olan talipler bütün vakitlerini Haktan başkasına vermemelidirler.⁴³

Zünnûn el-Mısri (ö. 245/859) bazı ihvanına tavsiyeler şu şekildedir: “Ey kardeşim bil ki, İslam'dan daha üstün bir şeref, takvadan daha izzetli bir kerem, vera'dan daha koruyan bir akıl, tövbeden daha büyük bir şefaataçı, afiyetten daha üstün bir libas, selametten daha metin bir koruma, kanaattan daha yararlı bir hazine, rızka rızadan daha faydalı bir meta' yoktur. Her kim müstağni olursa rahatı bulur. Aşırı istek yorgunluğun anahtarı rahatsızlığın binitidir. Hırs günahlara daldırır. Aç gözlülük ise ayıpların odağıdır. Cüneyd-i Bağdadi Ahmed b. Muhammed ed-Dîneverî (ö.

³¹ Mekki, *Kütü'l-kulûb*, 2/379.

³² Serrâc, *el-Lüma'*, 418.

³³ İbn Acibe, *el-Bahrü'l-medid fi tefsiri'l-Kur'âni'l-mecid*, ts., 3/41.

³⁴ Mekki, *Kütü'l-kulûb*, 2/106.

³⁵ el-Mü'min 40/2-3.

³⁶ Şehâbeddin Sühreverdî, *Avârifü'l-Maârif* (Şam: Dârü't-Takvâ, 2022), 2/224.

³⁷ Ebü'l-Hüseyn el-Kuşeyri Müslim b. Haccac, *el-Müsne'dü's-sahih el-muhtasar mine's-sünen bi-nakli'l-adli ilâ Rasûlillah* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2016), “Birr” (No.146).

³⁸ Serrâc, *el-Lüma'*, 312.

³⁹ Kuşeyri, *Kuşeyri Risâlesi*, 2/571.

⁴⁰ Ez-Zuhuf, 43/67.

⁴¹ Fussilet 41/29.

⁴² Ni'metullâh b. Mahmûd Nahcuvânî, *el-Fevâtihu'l-ilâhiyye*, ts., 601.

⁴³ Ebü'l-Abbâs Şihâbüddin Zerrük, *Kavâidu't-Tasavvuf* (Dimaşk: Dârü'l-Berûdi, 2004), 22.

340/951)'den nasihat isteyince bana: Sana afeti olmayan şeyi tavsiye edeyim mi? Dedi. Ben o nedir? Diye sorunca, "Kardeşini gıyabında iyilikle anman ve ona dua etmendir." dedi.⁴⁴

En çok zarar edenler nefis ve hevâlarına uyararak Allah'tan uzaklaşanlardır. İman eden salih amel işleyen, iyilik ve güzellikleri yapanlar aradaki perdeleri kaldırarak mahbubu seyre dalanlar, Allah'tan başkasını görmeyerek, benlik ve başkalarının kinamalarını umursayanlar kemaliyete ulaştıklarında başkalarına da kemal yolunu açmaya çalışırlar. Hakka yönelerek, Hakkı tavsiye edenler, ona varmanın zorluklarını tavsiye eden, nefse zor geleni yapı yapıya metin olanlar, Hakka ulaşmayı adet edinirler.⁴⁵

İbn Mihran şöyle diyor, evden çıktığımda üç kişiyle karşılaşabilirim, benden daha alim olana rastlarsam ilminden istifade edeceğimden, ilim bakımından benimle eşit olana rastlasam ilmi müzakere etmekten, benden dün olana rastlasam ona bir şey öğreteceğimden çok mutlu olurum dedi.⁴⁶

Yani vaktini boş ve faydasız şeylerle geçirip kârdan mahrum oldukları için zarar ve hüsrandırlar. "Ancak, iman edip de sâlih ameller işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler, birbirlerine sabrı tavsiye edenler başka (Onlar ziyanda değillerdir)"⁴⁷ üçüncü vasıflarının ise "birbirine merhameti tavsiye edenler"⁴⁸ olduğunu belirtti. ⁴⁹

Hakkı tanımak, O'nun vahdâniyetini, kendisinin ortaya koyduğu isim ve sıfatlarla tanımakla olur. Hakikatı bilmek, Allah'ın Samedâniyet ve Rububiyet sıfatlarını gereği gibi kavramanın ve gerçek mârifetin imkânsızlığını anlamaktır.⁵⁰

Hak için batılı terk etmek. Hak C. Allah'tır. Yani Tevhid ve C. Allah'ın hoşuna giden işleri yapmayı vasiyyet etmektir. Ya da din ve Kur'an'ı vasiyyet etmektir. Selefî salihin arkadaşlıkları sadece dünya ile sınırlı olanı değil ahirette de devam edecek muhabbeti tercih etmişlerdir. Yıllarca süren arkadaşlıklar ahirette devam ederse buna sevinirlerdi dünya ile sınırlanana ehemmiyet vermezlerdi. Arkadaşlığı bir cama benzeterek korumaya çalışırlardı.⁵¹

Sabır

İlâhî ahlâkla ahlâklanmak şeklinde de tarif edilen.⁵² tasavvufta taliplerin her türlü behimi vasıflardan tahliye, meleki olanlarla süslenmeleri için aşmaları gerekli mühim menzillerinden birisi de sabır makamıdır. Üstün bir makam olan sabrı Cenâb-ı Allah kitabında defaatla zikrederek övmüştür.⁵³

Asr suresinde, sabredenler zarar ve hüsrandan istisna edilmişler. İbn Abbas şöyle demiştir: "Kurân-i Kerim'de sabır üç çeşittir. Bunlar; Allah'ın farzlarını ifa etmeye sabır, Allah'ın yasaklarından kaçınmaya sabır ile ilk duyduğu anda musibetlere karşı sabırdır. Birincisinin mükâfâtı üçyüz, ikincisini altıyü, üçüncüsünün dokuz yüzdür."⁵⁴

Adı geçen surede tavsiye edilen sabrın her üç çeşidine dikkat çeken İsmail Hakkı, "beşeriyet cihetiyle nefsin hoşuna giden tüm ma'siyetlere karşı sabır, nefse zor gelen taatin meşakkatlerine sabır, Yaratanın kullarını imtihana tabi tuttuğu bela ve musibetlere karşı sabrı tavsiye etmek"⁵⁵ açıklamasına yer vermiştir. Ariflerden bazısına göre sabrın manası üçtür ve üç makamı vardır. Birincisi her türlü şekvâyı bırakmaktır bu tevbe edenlerin makamıdır, ikincisi kadere rızadır bu zahitlerin makamıdır, üçüncüsü Mevlâ'nın yaptıklarına muhabbetir, bu da sıddıkların makamıdır.⁵⁶

Sabır, kulun bela ve musibetlerle imtihanı; şükür varlıkla imtihanı sayıldığından mutasavvıfların çoğunluğu sabrı şükre tercih ederler, zira bela ve musibetlere sabır nefse daha zor geldiğinden üstün görülmüştür. Bu nedenle Yüce Mevlâ yeryüzünün en sabırlı olanın ecrini en şükredenin sevabından daha fazla vereceğini bildirdi. Ayrıca salih amelin kabulünü sabra bağlamasının nedeni hak ve sabır ehli hariç geriye kalan bütün zararda olduğunu bildirir. Asr suresinde sabırla ilgili vasiyeti öneminden dolayı ikinci defa özel olarak zikredilmiştir.⁵⁷

Hz. Eyüp misali sabırda kahramanlık iktisab edenler, Dar-ı Bekada ebedi saadetlere nail olmak için fani olan dünyanın sayılı günlerinde nefis ve hevâyâ uymazlar Hz. Osman (ra) Hayrın toplamını dört şeyde gördüm, Nafillerle Allah'a yakınlık, O'nun hükmüne sabır, takdirine rıza ve O'nun nazarından haya hicab duymaktır.⁵⁸

⁴⁴ Serrâc, *el-Lüma'*, 335.

⁴⁵ İbn Acibe, *el-Bahrü'l-medid fi tefsiri'l-Kur'âni'l-mecid*, 22.

⁴⁶ Mekki, *Kütü'l-kulüb*, 3/160.

⁴⁷ el-Asr 103/3.

⁴⁸ el-Beled 90/17.

⁴⁹ Mekki, *Kütü'l-kulüb*, 1/226.

⁵⁰ Serrâc, *el-Lüma'*, 145.

⁵¹ Mekki, *Kütü'l-kulüb*, 1/1151.

⁵² Reşat Öngören, "Tasavvuf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2011), 40/119-126.

⁵³ Serrâc, *el-Lüma'*, 76.

⁵⁴ Mekki, *Kütü'l-kulüb*, 2/548.

⁵⁵ İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-beyân* (Beyrut: Dârü'l-Fikir, ts.), 10/507.

⁵⁶ Ebü Tâlib Muhammed b. Alî b. Atıyye el-Mekki, *Kutu'l-Kulub*, Mektebü'd-Darü't-Turas, Kahire 1001, (tahk. Mahmud İbrahim Muhammed), c.2. s. 551.

⁵⁷ Mekki, *Kütü'l-kulüb*, 2/542.

⁵⁸ Serrâc, *el-Lüma'*, 140.

Her üç sabır çeşidine riayet neticesinde sa'y ve gayretlerini Hakka adayarak vakitlerini, salih amelle taçlandırın, yakın makamına kavuşan salıkların, Asr Suresinden Kıyamet sabahına kadar çıkaracakları çok mühim dersler mevcuttur. **Sonuç**

Kura'n-ı Kerim'deki tavsiyelerin özeti olan Asr suresi , iman, salih amel, birbirine hakkı ve sabrı tavsiye etmenin gerçek kurtuluşun reçetesi olduğunu son derece veziz ve belîğ üç ayetle beyan eden Mekki bir suredir. Surede geçen dört esasın hedefi insana kemaliyet kapılarını açarak onun ferdi ve ictimai huzuru temin etmektir. İman, Salih amel, birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye etme ilkeleri tasavvufun insana kazandırmaya çalıştığı değerleri başında gelmektedir..

Yüce Mevlâ'nın kasemine konu olanların önemi olduğu gibi, Asra yemin edilmesi vaktin ehemmiyetinin hatırlatılması içindir.

Söz konusu kasmle hasar ve zarardan istisna edilenlerin birincisi iman sahipleridir. Yaratılışın gayesi olan iman kalbin hayatıdır. Allah'a ibadetin evveli onun ma'rifetidir, ma'rifetin de aslı tevhitir. İnsanın çevresini sarmalayan afaki olanlarla kendi yaratılışının remzi olan enfusi deliller ma'rifet ve tevhidin esaslarıdır. Bu esalar üzerine haytını bina edenler her türlü zarar ve afetlerden beri olurlar.

Salih amel işleyerek iman ve itikadlarını sağlamlaştırırlar. Amellerin ameli ve kalbi olanların tamamından geri kalmazlar. İhlas ve samimi amellerle gönül aynalarını cilalayan müminler yakın makamına ulaşırlar.

Hakkın vahdetini, bütün varlıktaki tecellileriyle esması ve sayılamayacak sıfatlarının kâinat sayfalarındaki bariz şuhudunun akislerini idrak ederek kendilerini zarar ve büyük bir hüsrandan kurtaranlar, iman ve salih amellerle İnsan-i Kamil mertebesine yükselerek başkalarının da islah ve kemaliyeti için Hakk'ı ve sabrı tavsiye ederler.

Sabır üç çeşittir. Bunlar; Allah'ın farzlarını ifa etmeye sabır, Allah'ın yasaklarından kaçınmaya sabır ile ilk duyduğu anda musibetlere karşı sabırdır. Her üç sabır çeşidine riayet neticesinde sa'y ve gayretlerini Hakka adayarak vakitlerini, salih amelle taçlandırın, yakın makamına kavuşan salıkların, Asr Suresinden Kıyamet sabahına kadar çıkaracakları çok mühim dersler mevcuttur.

KAYNAKÇA

- Buharî, Ebû Abdillâh İsmail b. İbrahim. *el-Câmi 'u's-şâhîh*. 7 Cilt. Dımaşk: Dâru İbn Kesir, 1993.
- Bursevî, İsmail Hakkı. *Rûhu'l-beyân*. 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikir, ts.
- Demirli, Ekrem. *İbnü'l-Arabî Metafizîgi*. İstanbul: Sûfi Kitap, 2016.
- Gazzâlî, Ebû Hâmîd. *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*. 4 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Marifet, 1431.
- İbn Acibe. *el-Bahrü'l-medîd fi tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*. 4 Cilt, ts.
- Kuşeyrî, Abdülkerim. *Kuşeyrî Risâlesi*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 8. Basım, 2016.
- Kuşeyrî, Abdülkerim. *Tefsîri Kuşeyrî*. 3 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007.
- Mekkî, Ebû Tâlib. *Kütü'l-kulûb*. thk. Muhammed İbrahm Muhammed. 4 Cilt. Kahirre: Mektebüh'd-Dârü't-Türâs, ts.
- Mezidî, Ahmed Ferid. *el-İmâmü'l-Cüneyd Seyyidü't-taifeteyen*. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006.
- Müslim b. Haccac, Ebû'l-Hüseyin el-Kuşeyrî. *el-Müsnedü's-sahîh el-muhtasar mine's-sünen bi-nakli'l-adli ilâ Rasûlillah*. Beyrût: Müessetü'r-Risâle, 2016.
- Nahecuvânî, Ni'metullâh b. Mahmûd. *el-Fevâtihu'l-ilâhiyye*, ts.
- Necmeddîn-i Dâye, Ebû Bekr Necmüddîn-i Dâye Abdullah b. Muhammed b. Şâhâver el-Esedî er-Râzî. *Bahrü'l-hakâ'ik ve'l-me'ânî fi tefsîri's-seb'i'l-messânî*, ts.
- Nisâbü'rî, Nizâmeddin en-. *Garâibu'l-Kur'ân ve Reğâibu'l-Furkân*. thk. Zekeriyâ 'Umeyrât, 1416.
- Öngören, Reşat. "Tasavvuf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 40. İstanbul, 2011.
- Serrâc, Ebû Nasr Abdullah b. Alî b. Muhammed es-Serrâc et-Tûsî. *el-Lüma'*. thk. Abdülhalim Mahmud - Abdülbaki Sürur. Mısır: Darü'l-Kütübi-Hadisiyye, 1960.
- Sühreverdî, Şehâbeddin. *Avârifü'l-Maârif*. Şam: Dârü't-Takvâ, 2022.
- Tûsî, Ebû Nasr. *el-Lüma' İslam Tasavvufu*. çev. Hasan Kamil Yılmaz. İstanbul: Altınoluk, 1996.
- Türk, İdris. *Tasavvuf Düşüncesinde İbadetlerin İç Anlamı*. İzmir: Dokuz Eylül, Doktora Tezi, 2009.
- Yürektürk, Tekin. *Tasavvufta Vakt Kavramı*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Zerrûk, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddin. *Kavâidu't-Tasavvuf*. Dımaşk: Dârü'l-Berûdî, 2004.